

Onno Ydema

Zeldzame herinneringen aan de hoftapijten van de Groot-Moghul uit Lahore

In de archieven van de Verenigde Oostindische Compagnie (v.o.c.) wordt dikwijls verslag gedaan van de vaak uiterst kostbare geschenken, waarmee men in het Verre Oosten de lokale heersers tot het sluiten van voordelige handelsovereenkomsten probeerde over te halen. Geschenken, gedeeltelijk in de vorm van tapijten, waren heel gebruikelijk in het diplomatieke verkeer in het Midden- en Verre Oosten¹ en de v.o.c. haakte in op deze gewoonte. Zo leest men bijvoorbeeld over de situatie in Tonkin, in 1653 ...*den Coningh, prins en andere grooten des rijcx ter eerster aencomen ende dat vóór 't nieuwe jaer over het behouden varen der schepen sich in een goet humeur vertoonden, doch corts daeraen de Coningh, siende, dat sijnen eysch van barnstene coralen, goude chits* (Indiase sitsen versierd met bladgoud), *sijde alcatijven* (tapijten) *etc. niet voldaan wiert, was t' enemael daerover gemiscontenteert...*². Derhalve werd door de Nederlandse handelaren op 19 januari 1654 aan de bewindhebbers van de v.o.c. geschreven dat *Belangende Comp.s welstandt ten hove, waerop de gerustige ende vredige negotie eenigsins gefondeert sij, deselve staet omtrent de oude May.t redelijck wel; can oock doogaens gepreserveert werden, soo wanneer 't geeyste van barnsteen, corale kettingen, goude alcativen* (tapijten met gouddraadbrocheringen), *d.o. chitsen, mortieren etc., daer van tijt tot tijt het roepen om is, jaerlicx volcht*³. Ook voor het gunstige verloop van de handel

op Japan werden dergelijke geschenken in de landen van het islamitische cultuurgebied aangekocht. In 1650 bijvoorbeeld werd onder andere een *groot Persiaens alcatyf* als geschenk *aan de May.t* naar Japan gezonden⁴. Een jaar later meldden de v.o.c.-functionarissen het tragische lot van dit kleed: *Het groot alcatijf voor den Keyzer van Japan was (...) op de reyse van Batavia naer Naugasacqui 't enemael verrot ende vergaen, waertegen op Amadabath een ander in 't werck gestelt was*⁵. Hier vinden we een opmerkelijk feit, namelijk dat men in Amadabad, dus in India, een tapijt bestelde ter vervanging van het onbruikbare Perzische exemplaar.

In India bestond in de 17de eeuw nog geen lange traditie van tapijtweven. Deze tak van kunstnijverheid werd volgens Abu'l Fazl, eerste minister en biograaf van Moghul-keizer Akbar (1556–1605), op instigatie van deze laatste in India geïntroduceerd. Keizer Akbar zou ervaren wevers hebben aangesteld in hofateliers en vervolgens zouden tapijtwevers zich ook individueel in verschillende steden van Moghul-India hebben gevestigd. Als belangrijkste weefcentra noemt Abu'l Fazl Agra, Fathepur Sikri en Lahore. Vooral het woord 'ervaren' heeft menig auteur ertoe gebracht de beschrijving in Abu'l Fazls *Ain-i-Akbari* aldus te interpreteren, dat Perzische wevers naar India trokken. Immers, vele kunstenaars uit het Safawidische Perzië waren na het tijdperk van de kunstminnende

Afb. 1. India, tweede helft 17de eeuw, Rijksmuseum Amsterdam.

Shah Tahmasp naar India geëmigreerd, waar de cultuur in de persoon van Akbar een nieuwe maecenas vond. De wevers uit Perzië zetten hun vak in India gewoon voort met gebruikmaking van de traditionele Perzische patronen. Daardoor is het onmogelijk om van de grote groep laat 16de- en 17de-eeuwse wollen tapijten met een floraal patroon te bepalen, welke exemplaren in Perzië en welke in India vervaardigd zijn. Vandaar dat voor deze groep tapijten, waarvan de precieze herkomst niet kan worden vastgesteld, de benaming *Indo-Perzisch* wordt gebruikt. In de hofateliers van de Moghul-keizers, stelde men zich echter niet tevreden met het klakkeloos kopiëren van Perzische patronen. Daar ontwikkelde zich gedurende de regeringsperiode van keizer Jahangir (1605–1627) een nieuwe stijl. Op een reis in de lente van 1620 bezocht deze keizer Kashmir, en daar raakte hij sterk onder de indruk van de bloeiende bloesems, bloemen en kruiden. Groot-Moghul Jahangir liet er door zijn hofschilder Ustad Mansur meer dan honderd naturalistische studies van maken. Deze en andere Moghul-schilderingen van bloeiende planten waren qua stijl geïnspireerd op prenten in Europese herbaria, die vermoedelijk al aan het einde van de 16de eeuw in India bekend waren. Vanaf de jaren twintig van de 17de eeuw komt het nieuwe ornament voor in miniaturen, architecturale versieringen (Taj Mahal) en verschillende textilia waaronder tapijten.

Meestal zijn deze laatste zeer fijn geweven; een buitengewoon fijn geweven Moghul-bidkleed in een particuliere verzameling telt niet minder dan ca. 30.000 knopen per dm²⁶. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de florale ornamenten bij Moghul-tapijten bijzonder gedetailleerd konden worden weergegeven; de rozen, tulpen, lelies, orchideeën e.d. zijn meestal gemakkelijk te herkennen. De tapijten zijn uitgevoerd in een opmerkelijk fraaie kwaliteit wol met een zijdeachtige glans, waardoor een textuur ontstaat als van fluweel. Er kan worden aangenomen, dat deze buitengewoon kostbare weefsels uit de hofateliers nooit voor de export werden vervaardigd; bijna alle exemplaren die tegenwoordig in museale en particuliere collecties worden bewaard, werden in de 19de eeuw naar het Westen gebracht.

Een aantal van deze kleden is afkomstig uit het bezit van de Maharadja's van Jaipur. De meeste daarvan werden waarschijnlijk vervaardigd voor Raja Jai Singh (1622–1668), voor diens paleis in Amber (voltooid omstreeks 1630). Het Rijksmuseum bezit enkele kleine fragmenten van een fijn geknoopt tapijt, dat tot de inventaris van dat paleis behoorde (afb. 1)⁷. Een veel groter deel van het versneden tapijt wordt in Jaipur bewaard; verder bezit het Textile Museum te Washington nog vijf grote fragmenten. Uit de reconstructie van de oorspronkelijke afmetingen van het kleed blijkt dat het

Afb. 2. Ludolf de Jongh, *Familie in een kamer*, gesigneerd en gedateerd 1673, Amsterdams Historisch Museum (verzameling Van der Hoop).

waarschijnlijk niet, zoals gebruikelijk, rechthoekig was maar een onregelmatige vorm had, alsof het voor een bepaalde ruimte vervaardigd is. Het tapijt had rijen bloeiende planten in het middenveld, die opvallen door de levendige weergave van verschillende details, zoals de omgeklapte bladmotieven. Zelfs vergeleken met andere bewaard gebleven tapijten uit dezelfde groep Moghul-tapijten valt op, dat de florale ornamenten een minder gestileerde, bijna felle lijnvoering hebben. De knoepdichtheid is niet buitensporig hoog voor dit soort tapijten (ca. 4900 knopen per dm²) maar de karakteristieke fluweelachtige textuur en het scherpe contrast van de bloeiende planten en de wijnrode achtergrond zijn toch goed zichtbaar.

De vondst in het paleis te Amber is buitengewoon belangrijk, niet alleen om de hoge kwaliteit van de daar aangetroffen kleden, maar ook omdat verschillende tapijten nog de originele labels dragen met vermelding van de plaats waar deze vervaardigd waren (Lahore), de datum (de meeste data vallen binnen de periode 1650–1680), alsook hoeveel ze gekost hadden. Lahore wordt door Abu'l Fazl reeds in de *Ain-i-Akbari* genoemd en is als weefcentrum ook uit westerse handelsarchieven bekend. Op 17de-eeuwse Nederlandse schilderijen komen veel tapijten voor waarvan een Indiase herkomst vermoed kan worden. Deze zijn overwegend van het Indo-Perzische type; bepaalde elementen in het patroon van sommige afgebeelde tapijten lijken echter van Moghul-oorsprong te zijn. Afbeeldingen van Moghul-tapijten met een patroon van bloeiende planten konden echter niet worden geïnventariseerd. Het vermoeden, dat deze buitengewoon kostbare kleden inderdaad niet naar West-Europa werden verhandeld, wordt daardoor versterkt.

Onlangs bleek dat er toch afbeeldingen van dergelijke Moghul-tapijten op schilderijen bestaan. Op een schilderij in het Amsterdam Historisch Museum van Ludolf de Jongh uit 1673, *Familie in een kamer*, zijn twee tapijten geschilderd, die beide afbeeldingen lijken te zijn van één enkel voorbeeld dat de schilder in zijn atelier kan hebben gehad (afb. 2). De

brede rand met schildvormige cartouches van het tapijt over de tafel is nauwelijks zichtbaar op het tapijt dat op de voorgrond over de stoel is gedrapeerd, maar de smalle randjes die de cartouche-rand van het middenveld scheiden, hebben op beide tapijten eenzelfde patroon. Dat ongebruikelijke patroon kan worden teruggevonden op een 17de-eeuws Moghul-tapijt in het Cincinnati Art Museum⁸. Ook de cartouche-rand lijkt de identificatie te bevestigen van het tapijt dat de schilder voor ogen had: de op het eerste gezicht ongelukkige hoekoplossing komt vooral voor in cartouche-randen van Moghul-tapijten. De diep ingesneden contouren van de florale ornamenten in het veld en de kleur van het fond, die overeenkomt met die van de fragmenten op afb. 1, wijzen er eveneens op dat dit kleeft tot de Moghul-groep gerekend moet worden. Het tapijt is zo zorgvuldig weergegeven, dat, bij vergelijking met de fragmenten in het Rijksmuseum, te zien is dat de bloeiende planten op het afgebeelde exemplaar een wat stijvere lijnvoering hadden, zoals die meer gebruikelijk is voor Moghul-tapijten met dit patroon. Een kanttekening moet misschien gemaakt worden bij het plantje met de bloesems op het tapijt. Dit ornament staat niet evenwijdig maar diagonaal ten opzichte van de overige zichtbare motieven. Vermoedelijk is dat een vrije interpretatie van het voorbeeld dat de schilder voor ogen had; schilderijen zijn immers geen foto's en Ludolf de Jongh was zich ongetwijfeld niet bewust van het belang van een zo getrouw mogelijke weergave ten behoeve van later kunsthistorisch onderzoek. Wanneer we een voorlopige conclusie willen verbinden aan deze identificatie van het tapijt dat Ludolf de Jongh over een stoel legde in zijn familieportret, dan zou die kunnen luiden dat tapijten uit dezelfde groep als de fragmentjes in het Rijksmuseum in ieder geval bij gelegenheid naar West-Europa werden gebracht.

Onmiskenaar is de Indiase herkomst van een tapijt dat Michiel van Musscher in 1686 afbeeldde op een portret van Johannes Hudde, burgemeester van Amsterdam. Deze zit gekleed in een kostbare 'Japansche rock' van, zo te zien, gewatteerde zijde die met

Afb. 3. Michiel van Musscher, Portret van Johannes Hudde, burgemeester van Amsterdam, gesigneerd en gedateerd 1686, Rijksmuseum Amsterdam (bruikleen Koninklijk Oudheidkundig Genootschap).

bloemen is geborduurd, aan een tafel met attributen die verwijzen naar de functie van de geportretteerde in diens openbare leven. Het tapijt dat over de tafel ligt, had een patroon van dunne groene ranken met witte en gele bloemen tegen een rode achtergrond; de naturalistische geopende bloemkelken in het wijnrode veld en de ornamenten in de eveneens wijnrode rand laten weinig twijfel over de Indiase herkomst. De stijl waarin de florale ornamenten getekend zijn maakt duidelijk dat het kleed tot dezelfde groep behoort als de tapijten met bloeiende planten in het patroon.

Dankzij de uiterst zorgvuldige weergave van zowel het patroon als de kleuren van het tapijt, kan vastgesteld worden dat Michiel van Musscher een kleed uit de beste ateliers van Moghul-India als model gebruikte. Blijkbaar staat het voorbeeld op het schilderij van Ludolf de Jongh dus niet alleen. Gezien de sociale status van Johannes Hudde, die door Michiel van Musscher in een formele pose werd afgebeeld, is het tapijt misschien als vorstelijk geschenk van de Groot-Moghul bij een onbekende gelegenheid naar Amsterdam gebracht. Er zijn verschillende bronnen bekend, die melding maken van geschenken van vorsten uit islamitische landen aan westerse mogendheden, die, zoals gebruikelijk voor dergelijke diplomatieke geschenken, (deels) bestonden uit kostbare oosterse tapijten.

De twee schilderijen die hierboven worden beschreven, zijn de enige voorbeelden van afbeeldingen van Moghul-tapijten die mij bekend zijn. De in de kunsthistorische literatuur geopperde veronderstelling, dat dit type tapijten uit de hofateliers van de Moghuls niet werd verhandeld, kan op grond van slechts twee afbeeldingen in ieder geval nog niet worden tegengesproken.

Noten

- ¹ M. Eiland, *Chinese and Exotic Rugs*, London 1979, p. 10.
- ² *Generale missiven van Gouverneurs-generaal en Raden aan Heren xvii der Verenigde Oostindische Compagnie*, deel II: 1639-1655 (uitgegeven door W. Ph. Coolhaas), 's-Gravenhage 1964, *Rijksgechiedkundige Publicatiën* 112, p. 650.
- ³ *O.c.*, p. 700.
- ⁴ *O.c.*, p. 421.
- ⁵ *O.c.*, p. 549.
- ⁶ Cf. *HALI, The International Journal of Antique Carpets and Textiles* IV (1982) 3, p. 220, 221 (afb.).
- ⁷ Samen 40 × 127, inv. 1962-10.
- ⁸ Inv. 1966.1182, cf. C. G. Ellis, The Portuguese carpets of Gujarat, in: *Islamic Art in the Metropolitan Museum of Art*, ed. R. Ettinghausen, New York 1972, p. 281, afb. 18.